

หลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์: การผสมผสานแนวคิดจารีต
และแนวคิดสมัยใหม่ในงานศิลปะและสถาปัตยกรรม
หลักเมือง ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475*
The City Pillar of Metropolitan Phetchabun:
The Integration of Traditional and Modern
Concepts in the Art and Architecture of
City Pillars after the 1932 Revolution

สวรรณค์ ตั้งตรงสิทธิกุล

Sawan Tangtrongsitthikul

สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Department of Art History, Faculty of Archeology, Silpakorn University,

Bangkok, 10200, Thailand

บทคัดย่อ

หลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์สร้างขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2486-2487 เมื่อครั้งให้มีการย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปยังอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามนโยบายของนายกรัฐมนตรีจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้แนวคิดการวางระบบผังเมืองใหม่ที่กำหนดสถานที่ตั้งราชการต่าง ๆ ให้เป็นไปตามพันธกิจของกลุ่มงานที่มีความสัมพันธ์กันตามแนวคิดสมัยใหม่ หลักเมืองถูกกำหนดให้ตั้งอยู่ในวงเวียน ณ บริเวณจุดตัดสี่แยก เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบสำคัญต่าง ๆ ของเมือง

พิธีตั้งเสาหลักเมืองหลวง นครบาลเพชรบูรณ์ ที่ ต.บุงน้ำเต้า อ.หล่มสัก เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2487 เวลา 14.19 น.
ประกอบพิธีโดย จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น

ที่มา: วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์, นครบาลเพชรบูรณ์ พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๗, เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2559,
เข้าถึงได้จาก https://www.facebook.com/wisonk/media_set?set=a.10151920894682168.1073741862.613647167&type=3

เสาหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ทำมาจากไม้ชัยพฤกษ์ มีรูปทรงแปดเหลี่ยมและมีองค์ประกอบโดยรวมสอดคล้องกับหลักเมืองกรุงเทพฯ หากแต่มีการใช้กระบวนการแนวคิดสมัยใหม่อย่างน้อย 4 ประการมาสร้างสรรค์เสาหลักเมืองหลวงใหม่คือ 1) การใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ 2) การปรับรูปทรงของเสา 3) การปรับลวดลายของเสา 4) การสร้างรูปลักษณ์ของเสาให้

เกิดความรู้สึกเข้มแข็ง ทรงพลัง ด้วยการเน้น “มิติของรูปทรง” ให้มีความคมชัด ด้วยเส้นสายและเหลี่ยมมุมทางเรขาคณิต ที่มุ่งเน้นความเรียบเกลี้ยงของพื้นผิว ผ่านปริมาตรของรูปทรง มากกว่าการใช้เส้นโค้งที่มีความอ่อนช้อยแบบศิลปะ จาริต ทั้งนี้ยังหลงเหลือแนวคิดจาริตแบบไทยประเพณีคือการใช้วัสดุจากไม้ มงคลมาตั้งเสาหลักเมือง รวมถึงการนำไม้มงคล 9 ชนิดมาร่วมทำพิธีตั้งเสาหลักเมือง

ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างสรรค์หลักเมืองดังกล่าวแสดงถึงการผสมผสานระหว่าง “ศิลปะแบบจาริต” และ “ศิลปะแบบสมัยใหม่” อันสอดคล้องกับแนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ต้องการสร้างจุดศูนย์กลางทางอำนาจใหม่ด้วยการสถาปนาเมืองหลวงแห่งใหม่ขึ้นที่เพชรบูรณ์ การปรากฏขึ้นของเสาหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์มีเพียงแต่เป็นหมุดหมายแรกในการตั้งเมืองหลวงแห่งใหม่เท่านั้น หากยังเป็นหมุดหมายของแนวคิดการออกแบบหลักเมืองสมัยใหม่อีกด้วย

คำสำคัญ: หลักเมืองนครบาล, แนวคิดจาริต, แนวคิดสมัยใหม่, ศิลปะและสถาปัตยกรรมหลักเมือง

Abstract

The City Pillar of Metropolitan Phetchabun was built between 1943-1944, when there was a plan to move the capital from Bangkok to Lom Sak District, Phetchabun Province, following the idea of Prime Minister Field Marshal P. Phibul Songkhram. As part of a new city planning design, where various government offices were located as a system according to their missions, the city pillar was thus located in the middle of the traffic roundabout at the heart of the new city centre, related to other essential elements of the city.

Made of Chaiyapruak wood, the City Pillar is octagonal, with its overall composition consistent with Bangkok's city pillar. However, in the creation of the new capital pillar, four modern concepts can be observed as follows: 1) the use of “modern construction techniques” in the making of the City Pillar, 2) the

change of forms, 3) the reduction of decorative patterns, and 4) the artistic expression of “strength and power” using geometric forms, angles, straight-lines, rather than curves as customarily employed in traditional Thai arts. Meanwhile, traditional Thai practices can still be acknowledged such as the uses of “sacred” wood as a material for the city pillar and of nine kinds of “auspicious” woods in pillar erection ceremony.

The changes indicate the integration of “Traditional Arts” with “Modern Arts”, befitting Phibul Songkhram’s idea of creating a new centre for the new capital, at the centre of which the City Pillar was erected. The erection of Phetchabun's City Pillar marked not only the establishment of the new capital but also the ‘modern’ concept of city pillar design.

Keywords: City pillar of Metropolitan Phetchabun, traditional concept, modern concept, art and architecture of city pillars

บทนำ

อาจกล่าวได้ว่าการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. 2475 ไม่ได้เป็นแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและรูปแบบการเมืองการปกครองของไทยเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมครั้งสำคัญอีกด้วย แม้ว่าสังคมไทยจะปรับตัวเข้าสู่ความ “ศิวิไลซ์” มาหลายครั้งแล้วก็ตาม หากแต่ยังจำกัดวงอยู่ในชุมชนชั้นนำ และในเขตเมืองหลวงเป็นสำคัญ ยุคแห่งความทันสมัยที่มาพร้อมกับการปฏิวัติทางการเมืองนี้ริเริ่มโดยกลุ่มสามัญชนในนามของคณะราษฎร ผู้มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและรับรู้ความเปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลก ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม จนเป็นผลให้แนวคิดสมัยใหม่แพร่กระจายไปสู่สังคมในวงกว้าง ผ่านการสร้างสรรคงานศิลปะ สถาปัตยกรรมและผังเมือง ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่แนวคิดอุดมการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานั้น โดยการสร้างอนุสาวรีย์ตามที่ต่าง ๆ¹ เพื่อสื่อถึงรัฐธรรมนูญอันเป็นระบอบการปกครองที่มีกฎหมายสูงสุดของประเทศ เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ที่ถนนราชดำเนิน การสร้างอนุสาวรีย์พิทักษ์ประชาธิปไตย ฯลฯ รวมถึงอาคาร

สิ่งก่อสร้างตามสถานที่ต่าง ๆ ได้เปลี่ยนมาใช้วัสดุใหม่ที่มีความแข็งแรง คงทน ตามแนวคิด “สัจจะวัสดุ” โดยลดหรือตัดรายละเอียดของงานตกแต่งต่าง ๆ จนเกิดงานสร้างสรรค์แบบใหม่ที่เรียกว่า สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ซึ่งมีความนิยมใช้ปริมาตรของรูปทรง (Mass form) ผ่านพื้นที่ว่าง (Space) เพื่อการใช้งาน (Function) เพื่อให้เกิดประสิทธิผลของศิลปะและสถาปัตยกรรมอย่างตรงไปตรงมา ผลของแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดเหลี่ยมมุมที่แสดงถึงความเข้มแข็ง โดยลดทอนรายละเอียดของลวดลาย (แบบศิลปะไทย) ให้มีความเรียบง่าย เพื่อที่จะสื่อถึงแนวคิดสมัยใหม่ที่เน้นความเท่าเทียมคือ “ราษฎรมีอำนาจเสมอกัน” รวมถึงการลดบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้คือแนวทางการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนของคณะราษฎร

อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาได้เกิดความขัดแย้งขึ้นในกลุ่มคณะราษฎร เป็นผลให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 3 ของประเทศไทย (พ.ศ. 2481- 2487) ในระยะเวลานี้ได้มีการดำเนินงานทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมภายใต้แนวคิดที่สำคัญคือ “ชาตินิยม” ที่มีลักษณะเด่น 4 ประการ ได้แก่ ลดอำนาจและความสำคัญของราชสำนัก, ตามแบบตะวันตก, ด่านจีน และท้องถิ่นนิยม² โดยมีผลงานสำคัญ ได้แก่ การใช้นโยบายสร้างชาติผ่านรัฐนิยม 12 ประการ ซึ่งมีการพัฒนาแนวคิดในเชิงอุดมการณ์ให้ต่างจากหลัก 6 ประการของคณะราษฎร, การเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย”, การเรียกร้องดินแดนไทยคืนจากฝรั่งเศส, การสถาปนาพุทธปริณชิต โดยให้พระพุทธรูป จ.สระบุรี เป็นเขตนครศักดิ์สิทธิ์ และทำหน้าที่เป็นหลักเมืองของจังหวัดเพื่อไม่ให้กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาตั้งทัพในพื้นที่³ รวมถึงการสร้างนครบาลเพชรบูรณ์ให้เป็นเมืองหลวงแทนกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ในช่วงของสงครามมหาเอเซียบูรพา

ประเด็นที่น่าสนใจอันนำมาสู่การศึกษาครั้งนี้คือ ข้อสมมติฐานที่ว่าด้วย “รูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมและผังเมือง” ของหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับการสร้างนครบาลเพชรบูรณ์ให้เป็นเมืองหลวงใหม่ ภายใต้นโยบายของ “ท่านผู้นำ” (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) โดยมีรูปแบบของเสาหลักเมืองและพิภคหรือจุดที่ตั้งของหลักเมือง อันมีแนวคิดที่แตกต่างไปจากการสร้างหลักเมืองในสยามประเทศที่ผ่านมาก่อนหน้านี้

การตั้งเมืองและตั้งหลักเมืองตามแบบจารีต

การตั้งหลักเมืองอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมและมีหลักฐานชัดเจนมีมาตั้งแต่ครั้งการสถาปนาเมืองบางกอกฝั่งตะวันออกให้เป็นศูนย์กลางเมืองใหม่ภายใต้ชื่อ “กรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยา”⁴ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีตั้งเสาหลักเมืองใหม่ตามฤกษ์ยามมงคลในการย้ายศูนย์กลางเมือง ตามตำราพิชัยสงครามแบบนาคนาม โดยอิงแกนจากที่ตั้งของพระบรมธาตุ วัดบางหว้าใหญ่ฝั่งตะวันตก ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยามายังหมุดหมายใหม่บนพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของกรุงธนบุรี การสร้างหมุดหมายใหม่โดยการตั้งเสาหลักเมืองใหม่จึงมีความหมายเปรียบดั่ง “หลักชัย” ที่ตั้งอยู่บนใจกลางเมืองใหม่ โดยการสร้าง “แกนเมือง” เพื่อเชื่อมความสำคัญของสองแผ่นดินจากกรุงธนบุรีมาสู่กรุงรัตนโกสินทร์⁵ แกนเมืองสมัยดังกล่าวจึงถือเป็นแกนเมืองที่มีวิถีคิดที่ทันสมัยภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น อย่างไรก็ตามแกนเมืองดังกล่าวยังสามารถแสดงให้เห็นถึงร่องรอยคติและแนวคิดการสร้างแกนสำคัญของเมืองในระบบจารีตตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หากแต่มีหน้าที่ไปตามสภาวะการณ์สำคัญสุดของเมืองในสมัยนั้นคือการสถาปนาเมืองใหม่และพระราชอาณาจักรแห่งใหม่ให้มีความมั่นคงท่ามกลางสภาวะสงครามที่มีอยู่รอบด้าน นอกจากนี้แนวคิดการสร้างหลักเมืองจากกรุงรัตนโกสินทร์ยังส่งไปสู่หัวเมืองสำคัญตามขอบเขตชั้นตติมาที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ดังเช่นการสร้างหลักเมืองนครเขื่อนขันธ์ในสมัยรัชกาลที่ 2⁶ และหลักเมืองพระตะบองในสมัยรัชกาลที่ 3⁷

หลักเมือง ช่วงเปลี่ยนผ่าน

มาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าแนวคิดแกนเมืองเพื่อการสถาปนาหลักเมืองกรุงเทพฯ ยังคงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญมาตลอดถึงแผ่นดินที่สี่แล้วก็ตาม แนวคิดแกนเมืองดังกล่าวก็ยังคงแสดงถึงความทันสมัยและสอดคล้องกับการกำหนดองค์ประกอบสำคัญต่าง ๆ ของเมืองที่มีเอกภาพทางภูมิศาสตร์ โดยยังคงมีหลักเมืองกรุงเทพฯ เป็นหมุดหมายแรก ซึ่งตั้งอยู่บนภูมิสถานที่มีความเสถียร (stable) ในทางฝั่งเมือง⁸ ในประเด็นดังกล่าวหลักเมืองกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่หมุดหมายในการเป็น “หลักชัย” ตามสภาวะการณ์สำคัญสุดของเมืองในสมัยนั้น หากแต่ยังทำหน้าที่หลักในการปกป้องคุ้มภัยให้กับพระมหากษัตริย์ในฐานะองค์พระประมุข

แห่งรัฐ รวมไปถึงพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนไพร่ฟ้าในพระราชอาณาจักรอีก การกำหนดพระราชพิธีต่าง ๆ ในการสถาปนาหมุดหมายที่เป็นเสาหลักเมือง ต้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 แทนต้นเดิมเมื่อครั้งแผ่นดินรัชกาลที่ 1 ที่เสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา ได้ถูกออกแบบให้มีรายละเอียดของลวดลายต่าง ๆ ที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และยังมีการสร้างประติมากรรมรูป “พระหลักเมือง” ให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน โดยนำไปประดิษฐานไว้ที่ตัวเสานอกจากนี้ยังมีการกำหนดและจัดทำดวงเมืองขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับดวงพระชะตาของพระองค์ แล้วนำไปบรรจุไว้บนยอดหมุดกึ่งของเสาหลักเมือง ต้นใหม่อีกด้วย

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขใน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของโลกยังอยู่ในกระแสธารของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เรียกว่า “สมัยใหม่” (Modernization) โลกสมัยใหม่นี้มีแนวคิดเรื่องสัจจะและความจริงทางตรรกะแบบวิทยาศาสตร์มากกว่าที่ผ่านมา ทำให้สังคมทางประเทศตะวันตกนิยมแนวทางการดำเนินชีวิตที่แฝงด้วยแนวคิดที่เป็นระบบและขั้นตอน เพื่อให้ได้ประสิทธิผลของผลลัพธ์ในการดำเนินสิ่งต่าง ๆ รวมถึงความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับระบบของเครื่องจักรกล (Machine) เหล่านี้ล้วนส่งผลถึงกระบวนการสร้างแนวคิดในการออกแบบงานศิลปะและสถาปัตยกรรมด้วยเช่นกัน ดังปรากฏสัจจะของวาทกรรมที่มีการกล่าวถึงเป็นสากลว่า “Form follows Function”⁹ ซึ่งสามารถอธิบายได้ถึงรูปร่าง (Shape) และรูปทรง (Form) ย่อมมีความสุขหรือความงามขึ้นได้จากการสร้างสรรค์ทุกสรรพสิ่งตามจุดประสงค์ของการใช้งานนั้นอย่างตรงไปตรงมา โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่เรียบง่าย กระฉับกระเฉงและเกิดประสิทธิผล ซึ่งมีความสอดคล้องกับอีกหนึ่งวาทกรรมคือ “Less is More”¹⁰ อันนำไปสู่แนวคิดและความนิยมหนึ่งในการแสดงผิวของวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างอย่างตรงไปตรงมา (เช่น เหล็ก กระจก คอนกรีต ฯลฯ) ปฏิเสธการตกแต่งลวดลายและวัสดุอื่นใด เพื่อลดขั้นตอนการจบงานก่อสร้าง (Finishing)

นอกจากนี้การตื่นตัวในเรื่องระบบสุริยะจักรวาลตามหลักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ยังนำมาสู่แนวคิดสมัยใหม่ว่าด้วยอำนาจจากจุดศูนย์กลางทุกสรรพสิ่ง อย่างเป็นรูปธรรม โดยพบได้จากการตื่นตัวในการออกแบบผังเมืองที่นำไปสู่พัฒนาการของระบบเมืองสมัยใหม่ โดยออกแบบองค์ประกอบศูนย์กลางเมือง ให้เป็นตั้งศูนย์กลางของการปกครอง ซึ่งต่อมาได้นำไปสู่แนวคิดการออกแบบ

วางผังศูนย์ราชการ นอกจากนี้ยังปรากฏแนวคิดการสร้างสรรค์พื้นที่จุดตัดของถนนให้เป็นพื้นที่สำคัญของเมือง โดยมีการใช้งานในรูปแบบ “วงเวียน” เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการสัญจรที่มีความต่อเนื่องเชื่อมกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นพัฒนาการมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 จนมาสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม และแนวคิดสมัยใหม่ในเวลาต่อมา

สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงแนวคิดของสังคมโลกมาสู่สมัยใหม่นี้ สอดคล้องกับช่วงเวลาที่คุณะราษฎรได้ใช้รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ (Modern Art & Architecture) มาเป็นตัวแทนสื่อสารอุดมการณ์แนวคิดสมัยใหม่ของตน¹¹ ซึ่งมักพบการเลือกใช้รูปแบบศิลปะ สถาปัตยกรรม ที่ให้ความรู้สึกถึงความเรียบง่าย (กว่าที่ผ่านมา) แต่ให้ผลทางด้านมิติของมวล (Mass) ปริมาตร (Volume) และการจัดวางองค์ประกอบของเมืองที่มุ่งเน้นให้อาคารมีความสัมพันธ์เชื่อมต่อถึงกัน และสามารถสื่อความหมายอย่างมีนัยยะสำคัญ เป็นผลให้มีผู้เรียกงานศิลปะและสถาปัตยกรรมในสมัยดังกล่าวว่า “ศิลปะคุณะราษฎร”¹² อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาของคุณะราษฎรสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เคยมีการให้คำจำกัดความว่าเป็นศิลปะแบบ “ไทยใหม่” อยู่ระยะเวลาหนึ่ง ความจำเพาะและสอดคล้องกับวาทกรรมในช่วงเวลานั้นเกิดขึ้นในยุคที่เป็นรอยต่อทางด้าน “แนวคิด” ระหว่างแนวคิดแบบจารีตและแนวคิดแบบสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีในสมัยแรก (พ.ศ. 2481-2487) โดยมีปัจจัยสำคัญจากสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งได้นำมาสู่การเกิดขึ้นของกระแสชาตินิยมจนมีการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย”

ความเชื่อและพิธีกรรมแวดล้อมในการตั้งหลักเมืองนครบาล

ดังที่กล่าวแล้วว่าหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์จัดสร้างขึ้นเป็นรูปแบบเสาทรงแปดเหลี่ยม ยอดเสาเป็นหัวเม็ด ตัวเสาทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ เป็นไปตามตำราพระราชพิธีนครฐาน ซึ่งกล่าวถึงการฝังอาคารเพื่อสร้างพระนครใหม่เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 ด้านล่างประกอบด้วยไม้มงคล 8 ชนิด

แม้ว่าจอมพล ป. จะไม่เห็นด้วยกับความเชื่อมงมต่าง ๆ ดังเห็นจากการลดทอนรายละเอียดพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เคยมีมาแต่อดีต หรือการมีนโยบายชักชวนให้ประชาชนเลิกเชื่อถือคติความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา โดยให้เหตุผลว่าชาวพุทธไม่ควรนับถือไสยศาสตร์¹³ แต่ในการสร้างเมืองหลวงใหม่ จอมพล ป.

เห็นถึงความจำเป็นของการตั้งเสาหลักเมือง ว่าจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งเสาหลักเมืองเพื่อให้เป็นไปตามประเพณีที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งการให้ความสำคัญกับวัสดุที่ใช้ องค์ประกอบของตัวเสา โดยเฉพาะส่วนยอดปลายเสาซึ่งทำเป็นฝาคอรอบบรรจุแผ่นทองคำลงยันต์หนัก 215 กรัมเอาไว้ด้วย¹⁴ รวมไปถึงพิธีกรรมแวดล้อมต่าง ๆ เช่น การปลุกเสกเสาหลักเมืองก็กระทำขึ้นในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม โดยมีประธานคณะผู้สำเร็จราชการในขณะนั้นคือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นประธานประกอบพิธี เมื่อถึงขั้นตอนตั้งเสาหลักเมืองก็มีทั้งพิธีทางพุทธและพราหมณ์ โดยมีจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นผู้เจิมเสาหลักเมืองด้วยตัวเอง การดำเนินงานแต่ละขั้นตอนเป็นไปตามฤกษ์ยาม ซึ่งดูแย้งกับนโยบายที่จอมพล ป. ให้นคนไทยเลิกยึดฤกษ์ยามในการทำงาน สิ่งนี้อาจจะมองได้ว่าเป็นความเชื่อส่วนบุคคลของจอมพล ป. พิบูลสงครามเอง ส่วนนโยบายนั้นก็เพื่อสร้างวัฒนธรรมไทยให้มีความศิวิไลซ์ แต่อีกด้านหนึ่งยังมีการประกอบพิธีทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องเทวารักษ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ จึงแสดงให้เห็นถึงการประนีประนอมในเรื่องความคิดความเชื่อแบบเก่าและแบบใหม่เข้าด้วยกัน

หลักเมืองนครบาลฯ กับ ยุทธศาสตร์” ในการตั้งเมืองหลวงใหม่

หลักเมืองเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นศูนย์กลางเมืองตามคติที่มีมาแต่เดิม เมื่อมีการตั้งเมืองจะมีการฝังหรือปักหมุดหมายแรกของเมืองนั้น ครั้นเวลาผ่านไปจึงมีความนิยมกำหนดวัสดุที่ใช้เป็นหลักเมืองโดยทำเป็นเสาไม้ และมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นสิริมงคลให้เมืองนั้นมั่นคงถาวร ด้วยเหตุนี้เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามมีนโยบายที่จะย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปยังเพชรบูรณ์-หล่มสัก จึงได้สั่งให้ดำเนินการจัดสร้าง “หลักเมืองนครบาล” ให้กับเมืองหลวงใหม่ แม้ว่าในขณะนั้น จ.เพชรบูรณ์จะมีหลักเมืองอยู่แล้วก็ตาม¹⁵

การย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปนครบาลเพชรบูรณ์นั้นเป็น “เหตุผลทางยุทธศาสตร์” เนื่องจากภาวะสงคราม¹⁶ โดยทำเลของเพชรบูรณ์มีความเหมาะสมที่จะสร้างเป็นเมืองหลวงใหม่¹⁷ เพื่อป้องกันภัยจากสงครามมหาเอเซียบูรพา นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับการสร้างกระแส “ชาตินิยม” เพื่อสร้างเอกภาพของผู้คนในชาติ (ไทย) และเพื่อให้เมืองหลวงใหม่มีความปลอดภัย เนื่องด้วยบริเวณพื้นที่ของจังหวัดเพชรบูรณ์มีชัยภูมิใน

บนและล่าง: สิ่งพิมพ์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อสื่อสารแนวคิด “ชาตินิยม” ให้กับคนในชาติ (ไทย) เช่น ความสามัคคี ความเชื่อมั่นในรัฐบาลและกองทัพ ฯลฯ
ที่มา: เอนก นาวิกมูล, สิ่งพิมพ์สยาม (กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2542), 84.

การป้องกันภัยจากภายนอกได้ดีคือ ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคมขนส่งทางทะเล ซึ่งขณะนั้นญี่ปุ่นได้ครอบครองเส้นทางทะเลและน่านน้ำต่าง ๆ การตั้งเมืองหลวงใหม่จะทำให้สามารถสู้โดยใช้ฐานทัพที่เข้มแข็งจากดินแดนภายในได้เป็นอย่างดี¹⁸ เพราะเพชรบูรณ์มีภูเขาล้อมรอบ มีเส้นทางคมนาคมเข้าออกเพียงทางเดียว และอยู่บริเวณพื้นที่ตรงกลางของประเทศ ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของภาคเหนือ ภาคอีสาน และกรุงเทพฯ ที่สามารถติดต่อเชื่อมถึงกันในการส่งกำลังบำรุง ซึ่งจอมพล ป.พิบูลสงครามได้เตรียมการที่จะใช้จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นฐานทัพในเวลานั้น¹⁹ อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากเหตุผลการสร้างเมืองหลวงใหม่ด้วยการอ้างถึงประสิทธิผลทางยุทธศาสตร์เพื่อป้องกันภัยจากภายนอกแล้วยังอาจมีเหตุผลในการก่อสร้างฐานทัพลับที่จังหวัดเพชรบูรณ์²⁰ ซึ่งนอกจากจะเป็นผลดีต่อการป้องกันภัยจากศัตรูภายนอก (ตามแนวคิดของท่านผู้นำ) แล้วเมืองหลวงใหม่ยังสามารถป้องกันภัยจากศัตรูภายในที่อยู่ตรงข้ามชั่วคราวเมืองกับท่านผู้นำ ซึ่งมีทั้งกลุ่มจารีตและกลุ่มคณะราษฎรบางกลุ่มด้วยเช่นกัน

จากนโยบายชาตินิยมที่ควบคู่กับกระแสความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกและเงื่อนไขจากสถานการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองหลวงแห่งใหม่จึงถูกสร้างโดยการกำหนดแนวคิดผังเมืองแบบใหม่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีคำสั่งลงในสมุดสั่งการเพชรบูรณ์ ให้เตรียมแผนการย้ายเมืองหลวงควบคู่กับการสั่งการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ เช่น แผนที่แสดงที่ตั้งต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการ ประกอบด้วย ทำเนียบรัฐบาล กระทรวงที่มีความสำคัญต่าง ๆ และหน่วยงานที่มีความสำคัญทางทหาร รวมถึงพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยกำหนดให้เมืองหลวงใหม่มีพื้นที่เริ่มต้นจากบริเวณ

ตัวเมืองเพชรบูรณ์ตรงขึ้นไปถึงอำเภอหล่มสัก ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นทิวเขา ทั้งสองฟากถนน เปรียบเหมือนแนวกำแพงธรรมชาติตลอดเส้นทาง ที่ตั้งของหน่วยงานราชการจะตั้งอยู่ตามเส้นถนนแนวทิศเหนือ-ใต้ประมาณ 40 กิโลเมตร สถานที่สำคัญต่าง ๆ และหน่วยงานราชการ ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมืองหลวงจะกระจายออกเป็นกลุ่ม ๆ ด้วยเหตุผลเพื่อลดการสูญเสียในการถูกโจมตีจากฝ่ายตรงข้าม²¹ อันได้แก่

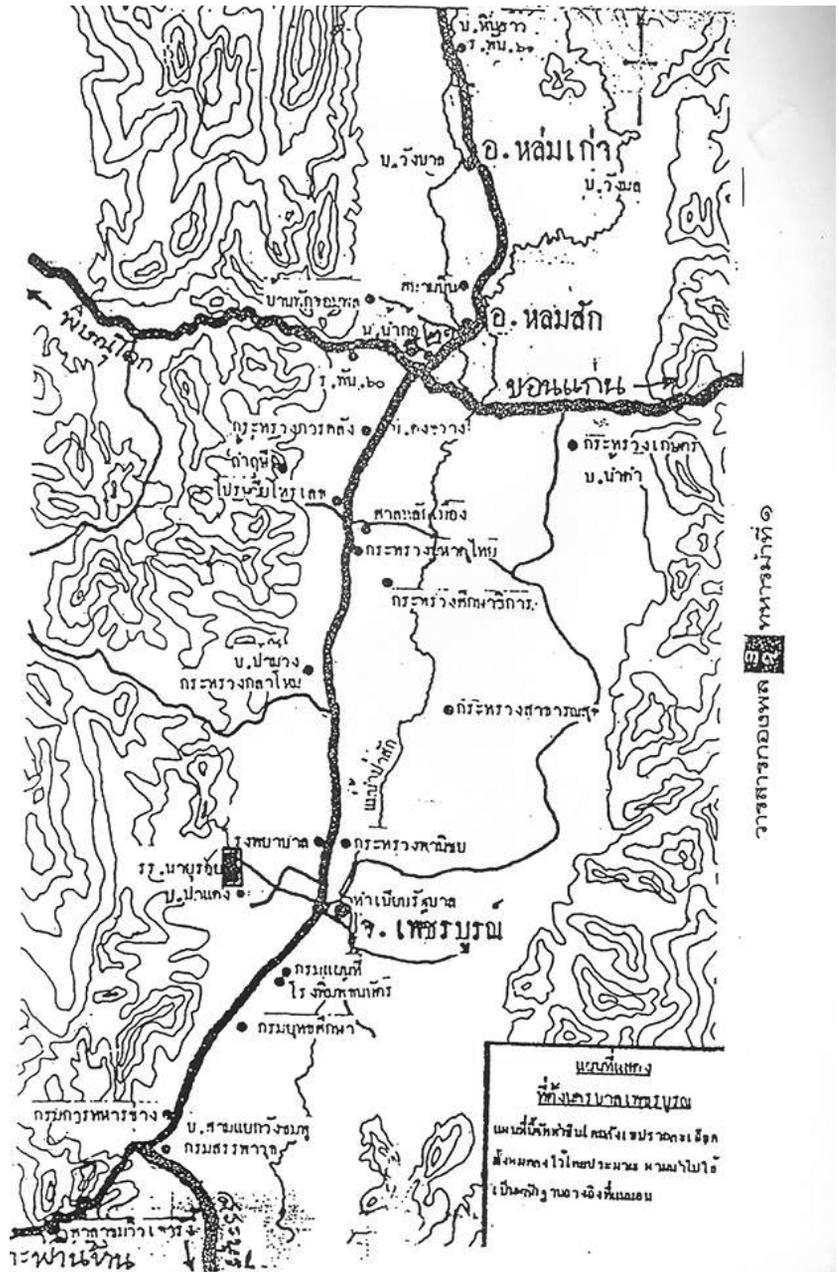
1. กลุ่มที่ตั้งสถานที่ราชการ ได้แก่ กระทรวง ทบวง กรม และหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัย²² รวมถึงสภาผู้แทนราษฎรและศาลากลางจังหวัด²³
2. กลุ่มที่อยู่อาศัยของประชาชนที่อพยพมา รวมถึงส่วนที่เป็นที่ประกอบธุรกิจการค้า และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
3. กลุ่มพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือส่วนที่กำหนดให้เป็นพระบรมมหาราชวัง ที่ตั้งวัดพระแก้วเพื่ออัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐาน พื้นที่สนามหลวง และศาลหลักเมือง เพื่อเป็นที่ชุมนุมนัดพบของประชาชน และเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ตามจารีตประเพณี²⁴

แม้ว่าแนวคิดของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จะต้องการสร้างบริเวณเมืองหลวงใหม่ให้มีองค์ประกอบหลักในลักษณะเดียวกับกรุงเทพฯ ก็ตาม แต่เนื่องด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง รวมถึงเงื่อนไขความปลอดภัยของเมืองหากมีศึกสงคราม จึงทำให้องค์ประกอบผังเมืองของนครบาลเพชรบูรณ์มีความแตกต่างทั้งในด้านที่ตั้งและการเข้าถึง โดยที่ตั้งกระทรวง กรม ฯลฯ รวมกันเป็นกลุ่มตามความสัมพันธ์ของประเภทงาน มีการกำหนดให้หลักเมืองนครบาลตั้งอยู่ในกลุ่มของกระทรวงมหาดไทย โดยห่างจากอำเภอหล่มสักลงมาทางทิศใต้ประมาณ 12 กิโลเมตร ในขณะที่กลุ่มทำเนียบรัฐบาลอยู่ที่อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ แวดล้อมด้วยหน่วยงานทางด้านความมั่นคง โดยมีกระทรวงกลาโหมตั้งอยู่กึ่งกลางของกลุ่มพื้นที่ทั้งสอง

“วงเวียน” กับสัญลักษณ์ความเป็นเมืองทันสมัย (ใหม่) แห่งสยาม-ไทย

การเกิดวงเวียนกลางเมืองอย่างสมบูรณ์แบบของสยามครั้งแรกมาจากพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 6 ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปรับจุดตัดถนนใหม่ 3 สายที่มาบรรจบกันให้เป็นวงเวียน²⁵ เพื่อให้มีที่ว่างสำหรับก่อสร้างถาวรวัตถุ

แผนที่ที่จัดทำขึ้นเพื่อแสดง
 สถานที่ตั้งกระทรวงและ
 หน่วยงานต่าง ๆ บางส่วน
 ที่ได้โยกย้ายมาจัดตั้งขึ้นที่
 นครบาลเพชรบูรณ์
ที่มา: วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์,
 นครบาลเพชรบูรณ์
 พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๗,
 เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม
 2559, เข้าถึงได้จาก
https://www.facebook.com/wisonk/media_set?set=a.10151920894682168.1073741862.613647167&type=3

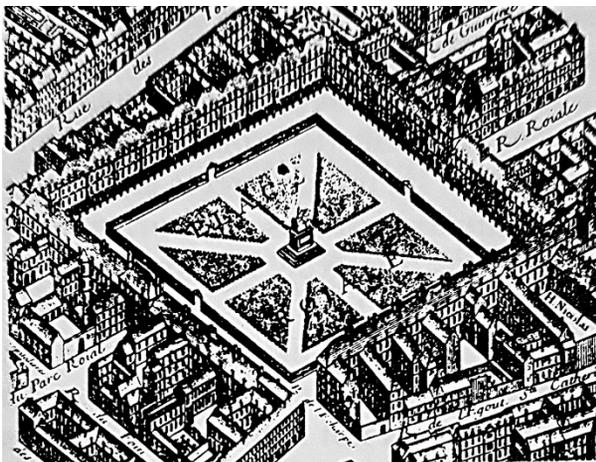
อันเป็นประโยชน์และเป็นความสง่างามแก่พระนคร²⁶ ภายหลังได้พระราชทาน
 นามของวงเวียนว่า “22 กรกฎาคม”²⁷ ลักษณะวงเวียนดังกล่าวมีพัฒนาการ
 มาจากการใช้พื้นที่สาธารณะเปิดโล่ง (Open Space) กลางเมือง ในลักษณะ
 เดียวกับจัตุรัสกลางเมือง (Square) ที่มีองค์ประกอบของอาคารเป็นแนวโค้ง
 วงกลม โดยองค์ประกอบเมืองดังกล่าวปรากฏครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์

ที่สี่ก็เสาชิงช้าและสี่กั๊กพระยาศรีใน พ.ศ. 2406²⁸ ซึ่งแนวคิดจัตุรัสนี้ปรากฏขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ในยุโรป เช่น การวางผังจัตุรัสของมหาวิหารเซนต์ ปีเตอร์ (Piazza of St Peter's)²⁹ พระราชวังแวร์ซายส์ (Versailles)³⁰ อันมีพัฒนาการของจัตุรัสควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบผังเมืองของกรุงปารีส จนเกิดรูปแบบจัตุรัสกลางเมืองที่มีขนาดและองค์ประกอบเมืองที่ใหญ่และซับซ้อนมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา โดยเฉพาะบริเวณจัตุรัส Place de l'Etoile ที่มีการวางผังโดยให้มีถนน 12 สายแผ่ออกไปจากกลางจัตุรัส³¹ ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นสวนขนาดใหญ่กลางเมือง (Garden City) แนวคิดดังกล่าวยังเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดเมืองสวยงาม (City Beautiful) ดังตัวอย่างผังกรุงวอชิงตัน (Washington D.C.) ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากผังเมืองยุโรปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18³² (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือผังนครหลวงและพื้นที่ใกล้เคียงในประเทศฝรั่งเศส) ซึ่งจะกำหนดให้อาคารหรือประติมากรรมที่มีความสำคัญของเมืองเป็นจุดหมายตา (Focal Point) ผ่านมุมมองจากแกนของถนน³³ ดังตัวอย่างมุมมองของถนน “ชอง อิลีเซย์” (Champs Elyse) ในกรุงปารีส

องค์ประกอบของเมืองเหล่านี้ได้ส่งแรงบันดาลใจให้กับเมืองสมัยใหม่ตามประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย รวมถึงในสยามประเทศ โดยพบการสร้างถนนขนาดใหญ่ที่เป็นแนวเส้นตรงคือถนนราชดำเนินมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีต้นมะฮอกกานีเป็นแถวและริมถนนก็เป็นรั้วพุ่มองไปตลอด³⁴ ถนนดังกล่าวได้พัฒนามาสู่การสร้างอาคารที่มีรูปทรงเรขาคณิต (อาคารกล่อง) ขนาบทั้งสองฝั่งถนนในสมัยคณะราษฎร โดยมุ่งเน้นประสิทธิภาพการใช้งานอาคาร (Function), ความเรียบของพื้นผิวอาคาร (Texture), การสร้างความต่างของระนาบอาคาร

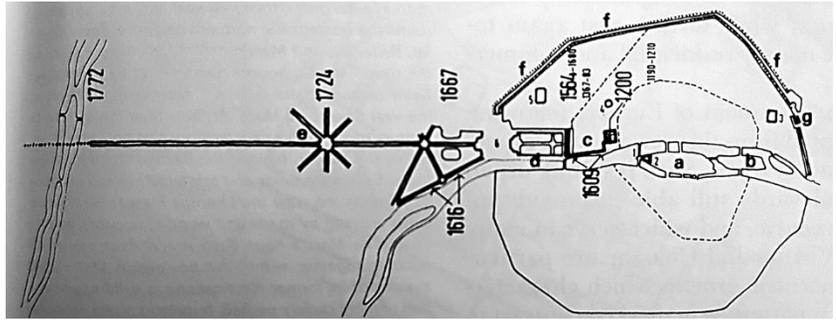
พื้นที่จัตุรัสกลางเมืองในยุโรป โดยมีประติมากรรมตั้งอยู่กึ่งกลางและมีความหมายถึงพื้นที่ศูนย์กลางเมือง ภายหลังเกิดถนนสายหลักเชื่อมถึงจัตุรัสกลางเมือง ก่อนพัฒนาแนวคิดไปสู่รูปแบบของวงเวียน

ที่มา: A. E. J Morris, *History of Urban Form: Before the Industrial Revolutions*, 3rd ed (New York: Longman Scientific & Technical, 1994), 197, 173.

ทางสัญจรที่มีลักษณะเป็น
เส้นตรงเพื่อเชื่อมต่อสถานที่
สำคัญในกรุงปารีสและกรุง
วอชิงตัน ดีซี

ที่มา: A. E. J Morris,
History of Urban
Form: Before the
Industrial Revolutions,
3rd ed (New York:
Longman Scientific &
Technical, 1994), 201,
200, 354.

เพื่อให้เกิดมิติ (Solid) และความรู้สึกเข้มแข็ง (Strong) ประเด็นสำคัญคือ
การนำแนวคิดการสร้างจุดหมายตาผ่านมุมมองจากแกนของถนน มาเป็น
จุดตัดทางแยก โดยให้มีลักษณะเป็น “วงเวียน” กลางถนนพร้อมกับการสร้าง
ประติมากรรมขนาดใหญ่ (สถาปัตยกรรม) คืออนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เพื่อให้
เป็นอนุสรณ์สถาน (Memorial) ในการระลึกถึงสัญลักษณ์อันเป็นอุดมการณ์
ทางการเมืองตามแบบสากล (ตะวันตก) เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพตามแบบ
ลัทธิชาตินิยมฟาสซิสต์³⁵ และเพื่อแสดงความวิไลซ์ในความเป็นชาติอารยะต่อ
สายตานานาประเทศ³⁶

ทิศทางของถนนที่มี
ลักษณะเป็นเส้นตรง
เชื่อมองค์ประกอบสำคัญ
ของเมืองใหม่ลพบุรี
โดยมีจุดหมายตาเป็น
ประติมากรรมตั้งอยู่กลาง
วงเวียน

ที่มา: ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์,
บรรณาธิการ, **สมุดภาพ
เที่ยวที่ต่าง ๆ** (นันทบุรี:
ต้นฉบับ, 2558), 52, 60.

“วงเวียน” อันเกิดจากแนวคิดทางการเมืองดังกล่าวยังสามารถพบได้
อีกหลายแห่ง เช่น อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ รวมถึงการสร้างจุดหมายตา
ผ่านมุมมองจากแกนของถนนกลางเมืองใหม่ลพบุรี (ในขณะนั้น) เพื่อเชื่อม
วงเวียนเทพสตรีกับวงเวียนศรีสุริโยทัย พร้อมกับกลุ่มอาคารและสถาปัตยกรรม
สมัยใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับความเป็นสาธารณะ เช่น การสร้างถนนขนาดใหญ่
การปลูกต้นไม้ริมสองข้างทาง ฯลฯ³⁷ “วงเวียน” อันมีหน้าที่เป็นอนุสาวรีย์
เหล่านี้มีองค์ประกอบของถนนสายสำคัญมาบรรจบกัน ซึ่งเป็นแหล่งผลิตชุด
ความคิดทางการเมือง โดยมีนัยสำคัญมากกว่าหน้าที่เพื่อการสัญจร ดังเช่น
การให้ความหมายอนุสาวรีย์ ซึ่งท่านผู้นำเคยกล่าวไว้ว่าเป็นศูนย์กลางแห่ง
ความเจริญก้าวหน้าทั้งมวล³⁸ แนวคิดวงเวียนดังกล่าวได้ส่งแรงบันดาลใจไปสู่
การออกแบบผังเมืองหลวงแห่งใหม่โดยให้หลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์เป็นจุด
ศูนย์กลางของเมือง ภายใต้แนวคิดว่าด้วยศูนย์กลางเมืองแบบสมัยใหม่ซึ่งได้รับ
อิทธิพลแนวคิดมาจากประเทศตะวันตกที่คลั่งไคล้ไปด้วยแนวคิดอุดมการณ์
ทางการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

พิภคที่ตั้งและสภาพแวดล้อมของหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์

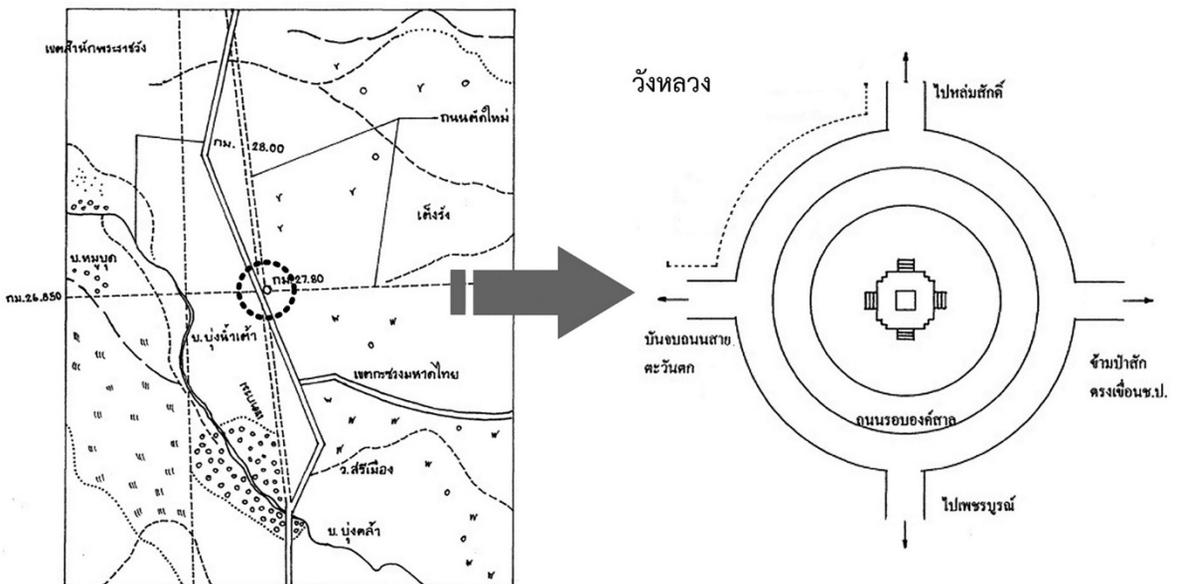
ในอดีตพิภคที่ตั้งของหลักเมืองมักสัมพันธ์อยู่กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นสิ่งเหนือ
ธรรมชาติ ดังปรากฏในตำราโบราณว่าด้วยการหาภูมิสถานและฤกษ์ยามที่เป็น
มงคล³⁹ เมื่อปักหลักตั้งเมืองได้แล้วชุมชนจะขยายตัวออกไปโดยรอบ พื้นที่ตั้ง
ของหลักเมืองจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองไปโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม
ความเป็นศูนย์กลางของเมืองในทีนี้ขึ้นไปในเชิงสัญลักษณ์ โดยอาจไม่ได้ตั้งอยู่
ในพิภคที่อยู่ตรงกลางเมือง แต่อาจตั้งอยู่บนที่สูง เช่น โคนหรือภูเขาในเขตเมือง

เมื่อเวลาผ่านไปแนวคิดการใช้ที่ดิน (Land Use) ของเมืองก็เปลี่ยนไปตามแนวคิดสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้ว่าที่ตั้งศาลหลักเมืองของบางพื้นที่อยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีความโดดเด่นและไม่ได้เป็นจุดหมายตา ทั้งนี้เป็นผลจากการขยายตัวของเมืองสมัยใหม่ เช่น หลักเมืองเชียงรายที่วัดกลางเวียง หลักเมืองนครราชสีมา ฯลฯ หลักเมืองเหล่านี้มักเป็นเสาที่สร้างมาแต่คดีเดิม ซึ่งต่างจากหลักเมืองช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ที่มักมีการเลือกพิภคที่ตั้งให้สัมพันธ์กับผังเมืองสมัยใหม่อย่างชัดเจน

แผนผังการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์และพื้นที่ของเขตพระบรมมหาราชวัง
ที่มา: พรพรรณ เกิดผล, “การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2535” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลป-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 163- 164.

จากสมุดบันทึกคำสั่งฯ เรื่องการสร้างเมืองหลวงใหม่ที่เพชรบูรณ์ได้มีการกำหนดการวางผังกลุ่มพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สำนักพระราชวังจัดการปักเขตให้เป็นวังหลวง ทิศเหนือให้จรดถนนไปที่เก็บทรัพย์สิน ทิศตะวันตกจรดทิวภูเขาทิศใต้จรดถนนแยกจากหลักเมือง ทิศตะวันออกจรดถนนสามัคคีชัย⁴⁰ ทำให้สามารถวางแนวขอบเขตสันนิษฐานของที่ตั้งหลักเมืองนครบาลฯ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับที่ตั้งวังหลวงคือ หลักเมืองจะตั้งอยู่ในทิศที่ทแยงมุมในลักษณะเดียวกันกับหลักเมืองกรุงเทพฯ โดยหลักเมืองนครบาลฯ จะตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพื้นที่วังหลวง หากแต่เป็นไปในทิศที่สลับกัน⁴¹

หากวิเคราะห์หลังไปในรายละเอียดสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง จะพบว่าการกำหนดที่ตั้งของหลักเมืองกรุงเทพฯ เกิดจากแกนที่เชื่อมสัมพันธ์กับพระบรมธาตุของวัดบางหัวใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) จากผังเมืองหลวงเก่าทางทิศตะวันตก (กรุงธนบุรี) มายังผังเมืองหลวงใหม่ทางทิศตะวันออก จึงทำให้เกิด

องค์ประกอบของพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อครั้งแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์⁴² ในขณะที่หลักเมืองนครบาลฯ เกิดจากความต้องการให้เป็นจุดเชื่อมต่อองค์ประกอบของกลุ่มพื้นที่ทางทิศใต้กับทิศเหนือ โดยให้พิกัดของหลักเมืองตั้งโดดเด่นกลางสี่แยกของถนน นอกจากนี้ผังเมืองใหม่ยังแบ่งพื้นที่ตามความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน โดยทิศใต้จะเป็นกลุ่มของศูนย์บัญชาการ ทำเนียบรัฐบาล ฯลฯ ในขณะที่ทิศเหนือจะถูกกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อันประกอบด้วย เขตวังหลวง วัดพระแก้ว⁴³ ฯลฯ โดยเริ่มจากสี่แยกหลักเมืองนครบาลขึ้นไปทางทิศเหนือถึงตัวอำเภอหล่มสัก โดยที่มีแผนการตัดถนนเพิ่มให้เป็นเส้นตรงเพื่อรองรับการปรับแนวถนนให้เป็นวงเวียนกลางสี่แยก โดยกำหนดให้หลักเมืองนครบาลฯ ตั้งอยู่ตรงจุดตัดกลางสี่แยกนั้น

จากแผนผังในภาพ พบว่าผังรวมของนครบาลเพชรบูรณ์ได้กำหนดให้หลักเมืองนครบาลฯ ตั้งอยู่กึ่งกลางสี่แยกถนนสายหลัก โดยมีแผนการตัดถนนให้เป็นเส้นตรง (เส้นประในภาพ) เพื่อย่นระยะทาง และเป็นการเน้นแกนตรงเพื่อนำสายตาพุ่งเข้าหาหลักเมืองตั้งแต่มุมมองในระยะไกล นอกจากนี้การยกหลักเมืองให้สูงขึ้นเป็นเนินเพื่อให้สามารถแลเห็นได้เด่นสง่า แสดงถึงการให้ความสำคัญของท่านผู้นำที่มีต่อหลักเมืองหลวงใหม่นี้ องค์ประกอบสภาพแวดล้อมดังกล่าวทำให้มีลักษณะดังเช่น “อนุสาวรีย์” หรือ “อนุสรณ์สถาน”⁴⁴ ที่ตั้งอยู่กลางแยกสำคัญของถนน โดยมีลักษณะเป็น “วงเวียน” ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในช่วงเวลาเดียวกันคือ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งท่านผู้นำเป็นผู้มาทำพิธีเปิดในวันที่ 24 มิถุนายน 2483 และวันที่ 24 มิถุนายน 2485 ตามลำดับ รวมถึงการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ใน พ.ศ. 2497 ซึ่งสร้างภายหลังจากหลักเมืองนครบาลฯ ก็ยังนิยมสร้างสิ่งที่มีความสำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ให้อยู่กลางสี่แยก⁴⁵

การวางพิกัดของหลักเมืองนครบาลให้เป็นองค์ประกอบสำคัญของสถานที่ดังกล่าวนี้ มีแนวคิดมาจากประเทศตะวันตกที่มีวิวัฒนาการมาจากการวางผังอาคารให้มีลานขนาดใหญ่ (plaza) โดยให้เป็นองค์ประกอบหลักของสภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรมมาสู่รูปแบบที่ตั้งอยู่กลางแยกสำคัญใจกลางเมือง⁴⁶ แนวคิดดังกล่าวมีการดำเนินต่อเนื่องมาจากแนวคิดของคณะราษฎร ดังตัวอย่างการสร้างอนุสรณ์สถานต่าง ๆ กลางสี่แยกในลักษณะที่เป็นวงเวียน โดยที่คณะราษฎรยังได้เน้นให้สถานที่ที่ตั้งดังกล่าวมีความสำคัญและสูงส่ง⁴⁷ เช่น การแสดงความเคารพพานรัฐธรรมนูญกลางท้องสนามหลวง การสร้างอนุสาวรีย์

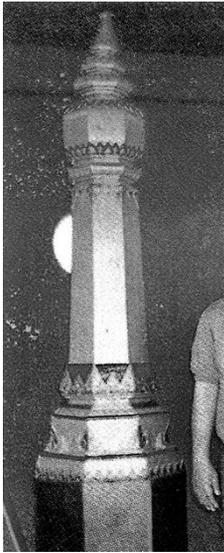
ปราบบกฏที่มีส่วนยอดเป็นพานรัฐธรรมนูญ⁴⁸ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามมีความต้องการให้หลักเมืองนครบาลเป็นอนุสรณ์สถาน เพื่อให้เป็นที่ระลึกในการก่อตั้งนครหลวงใหม่ภายใต้แนวคิดใหม่ของคณะราษฎร (โดยท่านผู้นำ) ในช่วงเวลานั้น ซึ่งต้องการให้เหตุการณ์ที่มีความสำคัญนี้เป็นที่ระลึกถึง โดยการแสดงออกในรูปแบบหลักเมืองกลางสี่แยกที่มีผังและสภาพแวดล้อมเป็นวงเวียน⁴⁹ การแสดงออกดังกล่าวจึงเป็นการปฏิเสศการนำพานรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์สำคัญของคณะราษฎรมาเป็นหมุดหมายเมือง หากแต่ได้นำระเบียบ (order) ของรูปแบบเสาที่มีส่วนยอดเป็นหัวเม็ดแบบ “ไทยประเพณี (ระบบจารีต)” มาพัฒนารูปแบบโดยลดความอ่อนช้อยของรูปทรงและลวดลาย ในทางกลับกันได้เพิ่มความเข้มแข็งหนักแน่นของรูปทรงและลวดลาย⁵⁰ และหากจินตนาการว่าโครงการเมืองหลวงใหม่ (นครบาลเพชรบูรณ์) สามารถบรรลุตามแผน หลักเมืองนครบาลก็น่าจะมีองค์ประกอบสภาพแวดล้อมที่มีจุดหมายตาในลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยหรืออนุสาวรีย์อื่น ๆ ที่สร้างในสมัยท่านผู้นำ หากแต่มีการเพิ่มความสำคัญในด้านความ “ศักดิ์สิทธิ์” ในทางสัญลักษณ์มากกว่ารูปแบบพานรัฐธรรมนูญที่นิยมเป็นกระแสหลักของคณะราษฎรในเวลานั้น

การตั้งเสาหลักเมืองนครบาล

เสาหลักเมืองนครบาลตั้งอยู่บนเนินสูงตามคติจารีต โดยมีการยกเสาขึ้นผ่านเครื่องทุ่นแรง ด้วยการชักรอกเสาแทนการชักลากเสาตามแบบเทคนิคดั้งเดิม ประเด็นสำคัญคือ เสาหลักเมืองนครบาลไม่มีรากเสาดังเช่นเสาหลักเมืองตามแบบจารีตเดิม ซึ่งเป็นการแสดงถึงเทคนิคและวิธีการก่อสร้างสมัยใหม่โดยการแยกเสากับชุดของฐานรากอันมีรากเสาออกจากกัน โดยละเลยความสำคัญทางด้านคติของหมุดหมาย (เสา) หลักเมืองที่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์อย่างเป็นเอกภาพร่วมกับพระแม่ธรณี (ดูภาพแรกของบทความ)

รูปแบบเสาหลักเมืองนครบาล

ในการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะเป็นการเปรียบเทียบเสาหลักเมืองนครบาลกับเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ เพื่อตรวจสอบแนวคิดที่ต้องการให้เมืองหลวงใหม่มีองค์ประกอบสำคัญของเมืองเป็นไปในลักษณะเดียวกับกรุงเทพฯ ซึ่งรวมถึงเสา

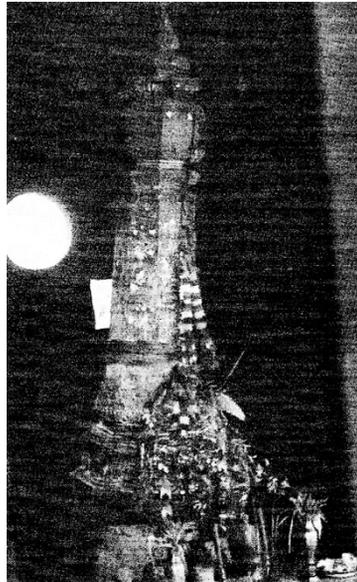

บน: ศาลหลักเมืองนครบาล เพชรบูรณ์ตั้งอยู่บนเนินสูงที่เกิดจากการถมดิน โดยมีเสาหลักเมืองตั้งอยู่ภายในด้วยรูปทรงที่มีมิติและปริมาตรแสดงความเป็นเหลี่ยมเป็นสัน

ขวา: ภาพเปรียบเทียบเสาหลักเมืองนครบาลระหว่างเสาหลักเมืองเดิมและเสาหลักเมืองที่ซ่อมใน พ.ศ. 2534

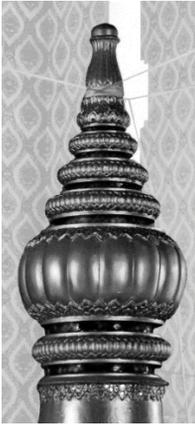
ที่มา: วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์, นครบาลเพ็ชรบูรณ์

พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๗, เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2559, เข้าถึงได้จาก https://www.facebook.com/wisonk/media_set?set=a.10151920894682168.1073741862.613647167&type=38.1073741862.613647167&type=3

หลักเมืองนครบาลนี้ด้วย⁵¹ อย่างไรก็ตามเนื่องจากภาพถ่ายของเสาหลักเมืองนครบาลก่อนการซ่อมใหม่ใน พ.ศ. 2534 มีอยู่จำนวนไม่มาก และรายละเอียดลวดลายไม่ชัดเจนนัก ซึ่งจากการเปรียบเทียบขนาดสัดส่วนและองค์ประกอบทางศิลปกรรมที่ผ่านการซ่อมแล้วพบว่าเสาหลักเมืองทั้งสองมีขนาดสัดส่วนและองค์ประกอบอื่นโดยทั่วไปใกล้เคียงกัน จึงทำให้เชื่อได้ว่าเสาหลักเมืองที่ซ่อมมานี้ยังคงรายละเอียดต่าง ๆ ของเสาที่ใกล้เคียงกับเสาหลักเมืองเดิม และเพื่อความชัดเจนในการวิเคราะห์รายละเอียดของเสา บทความนี้จึงใช้ภาพของเสาหลักเมืองที่ผ่านการซ่อมในการวิเคราะห์เปรียบเทียบแทน

ตารางแสดงการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางศิลปะของเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ
และเสาหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์

เสาหลักเมือง กรุงเทพฯ	เสาหลักเมืองนครบาล เพชรบูรณ์		
ส่วนยอด			
	<p>หัวเม็ด: ส่วนยอดสุด (กลศ) เป็นหมอนน้ำรองรับด้วย บัวกลุ่ม, ลวดบัวสามเส้น สลักด้วยทองไม้, ผลพิกทอง (อมลกะ) ตกแต่งด้วยลาย กลีบบัว (บน-ล่าง), คอเสา ประดับด้วยลูกแก้วหนึ่งเส้น อยู่กลางทองไม้ ปลายเสา ประดับด้วยบัวคอเสื้อ, องค์ประกอบทั้งหมด อยู่ในผังกลม</p>	<p>หัวเม็ด: ส่วนยอดสุด เป็นช่อบายศรีรองรับด้วย บัวกลุ่มสามชั้น, ผลพิกทอง ถูกลดรูปให้เป็นระนาบ เกลี้ยง ตกแต่งด้วยลาย กลีบบัว (บน-ล่าง), คอเสา ประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ ปลายงอน ปลายเสา ประดับด้วยบัวคอเสื้อ, องค์ประกอบทั้งหมด อยู่ในผังแปดเหลี่ยม</p>	
ส่วนกลางเสา			
	<p>ปลายเสาเรียว งอนโค้ง แบบปากปลิง, โคนเสา กว้างรองรับด้วยฐานทรง ดอกบัว ตกแต่งด้วยลาย กลีบบัวซ้อนสามชั้น ต่อเนื่อง, องค์ประกอบ ทั้งหมดอยู่ในผังกลม</p>	<p>ปลายบนของส่วนกลางเสา สอบงอนโค้งแบบปากปลิง, โคนเสากว้างรองรับด้วย ลายเชิงที่ฐานบัว โดยลดรูป เป็นลายกลีบบัวที่มีลวดลาย เรขาคณิต สลักพื้นปลา ด้วยขนาดเล็ก-ใหญ่ ต่อเนื่องกัน, ผังแปดเหลี่ยม</p>	
ส่วนฐาน			
	<p>ฐานบัวคว่ำส่วนบนเป็น หน้ากระดานชั้นซ้อน ลดหลั่นขึ้นไปสองชั้น โดยไม่มีลวดลาย อยู่ในผังแปดเหลี่ยม</p>	<p>ฐานสิงห์ลวดลายเรขาคณิต, มีลายกาบประจำที่มุม, ส่วนบนของฐานเป็นชุด บัวคว่ำลดหลั่นขึ้นไป สองชั้น</p>	

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบศิลปกรรมของเสาหลักเมือง 2 หลักนี้ พบว่าเสาทั้งสองมีองค์ประกอบทางศิลปกรรมที่มีความสัมพันธ์กันในองค์รวม และเมื่อพิจารณารายละเอียดขององค์ประกอบต่าง ๆ จะพบว่า เสาหลักเมือง นครบาลฯ มีลักษณะผสมทางด้านรูปแบบระหว่างศิลปะแบบไทยประเพณี⁵² (ที่มีมาก่อนครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) ทว่า มีการ “ปรับ” รูปลักษณ์ (Image) ของเสาหลักเมืองนครบาลฯ ให้มีคุณลักษณะสำคัญของงานสถาปัตยกรรม “สมัยใหม่” ได้แก่ 1) มีความเรียบง่าย (simplicity) โดยใช้รูปทรงเรขาคณิตพื้นฐานในการออกแบบ 2) อดรูปทรงและปริมาตร (massive and voluminous) 3) ประโยชน์ใช้งานและเหตุผล (functional and rational) 4) แสดงความงามของโครงสร้างและวัสดุ (structural and materialistic expression)⁵³ เพื่อให้เสาหลักเมืองนครบาลฯ มีรูปลักษณ์ที่เข้มแข็ง ทรงพลัง ด้วยการแสดงความเป็นเหลี่ยมมุม เพื่อเน้นความมีมิติและปริมาตรของเสา โดยมีแสงและเงาทำหน้าที่แสดงความเด่นชัด ควบคู่กับ “การพัฒนาลวดลายศิลปะไทยแบบจารีตที่มักใช้เส้นโค้งแบบธรรมชาติมาสู่การใช้เส้นตรงแบบเรขาคณิต”⁵⁴ เพื่อให้ลวดลายแสดงจังหวะการเคลื่อนไหวแบบซ้ำ ๆ และต่อเนื่อง (ดังเช่นเครื่องจักรกล) โดยสามารถกระเปียบ (Order) และองค์ประกอบรวมของศิลปะไทยได้อย่างสมบูรณ์ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึง “การผสมผสานแนวคิด” ระหว่างศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบคณะราษฎร⁵⁵ ซึ่งได้รับความนิยมในช่วงแรกที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1⁵⁶ กับแนวคิดจารีตที่มีรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยประเพณี

การผสมผสานรูปแบบดังกล่าวจึงมีความสอดคล้องกับแนวคิด “รัฐนิยม” ที่แสดงถึงความเป็น “ชาตินิยม” ของท่านผู้นำ โดยการพัฒนาแนวคิดจากอุดมการณ์คณะราษฎรมาเป็นอุดมการณ์รัฐชาติ (รัฐนิยม) ผ่านการออกแบบให้ปรากฏในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมของเสาหลักเมืองนครบาลฯ (ซึ่งอยู่ร่วมสมัยเวลานั้น) อย่างน้อย 4 ประการคือ

1. การนำ “แนวคิด” การก่อสร้างแบบสมัยใหม่มาใช้ โดยเทคนิควิธีประกอบแต่ละชิ้นส่วน (Modular)⁵⁷ คือชิ้นส่วนที่อยู่ในพื้นดิน (ซึ่งอาจเป็นวัสดุต่างชนิดกัน ฯลฯ) กับชิ้นส่วนที่อยู่บนพื้นดิน (คือรูปลักษณ์ของเสาหลักเมือง) เพื่อให้ได้ประสิทธิผลในการดำเนินงาน
2. การ “ปรับรูป” ของรูปทรง (Form) จากเสากลมที่มีความมนโค้ง ให้ความรู้สึกกลมมน มาเป็นเสาเหลี่ยมที่มีความเป็นแผ่นเป็นระนาบ ให้ความรู้สึกถึงความมีมิติ

3. การ “ปรับรายละเอียด” ลวดลายศิลปะไทย จากเส้นโค้งเลียนแบบธรรมชาติ มาเป็นเส้นตรงแบบเรขาคณิตที่เป็นกรอบเป็นระเบียบ

4. การสร้าง “รูปลักษณะ” ของเสาให้เกิดความรู้สึกเข้มแข็ง ทรงพลัง ด้วยการ “แสดงมิติของรูปทรง” ให้มีความเด่นชัดด้วยเหลี่ยมมุมแบบเรขาคณิต โดยยังคงรูปลักษณะโดยรวมของศิลปะไทย

จะเห็นได้ว่าการปรากฏรูปแบบเสาแปดเหลี่ยมของหลักเมืองนครบาลาเป็นการเคลื่อนออกจากคุณลักษณะของเสาหลักเมืองทั้งทางด้านรูปแบบและคติที่มีมาแต่เดิม คือรูปแบบเสากลมซึ่งมีที่มาจากรูปทรงของต้นไม้ธรรมชาติ ที่แสดงความหมายถึงสิ่งที่ยังมีชีวิต และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ภายในไม้ธรรมชาตินั้น

การตั้งเสาหลักเมืองนครบาลา ด้วยเทคนิควิธีการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ที่ใช้วิธีการประกอบชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเสา (Modular) โดยปฏิเสธการใช้เสาไม้ท่อนเดียวยาวต่อเนื่องเพื่อหยั่งลงดินตามคติเดิม จึงเป็นการลดหน้าที่และบทบาทสำคัญของเสาหลักเมืองที่มีมาแต่เดิม ด้วยการตัดความยาวของเสาหลักเมืองซึ่งมีความจำเป็นต้องหยั่งลงพื้นดิน⁵⁸ สิ่งเหล่านี้แสดงถึงการ “ปรับ” ระบบความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของเสาหลักเมืองที่มีมาแต่เดิมให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านเทคนิคและวิธีการ “สร้าง” และ “ตั้ง” เสาหลักเมืองซึ่งมีผลไปสู่การเคลื่อนคติและแนวคิดของหลักเมืองในเวลาต่อมา

เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบงานศิลปกรรมของเสาหลักเมืองนครบาลามีลักษณะที่สอดคล้องกับงาน “สถาปัตยกรรมแบบเครื่องคอนกรีต”⁵⁹ ที่สร้างสรรค์โดยพระพรหมพิจิตร ซึ่งร่วมสมัยเวลาเดียวกับการสร้างเสาหลักเมืองนครบาล โดยงานศิลปสถาปัตยกรรมแบบเครื่องคอนกรีตมีลักษณะเด่นจากการประยุกต์องค์ประกอบงานตกแต่งด้วยรูปแบบที่เรียบง่ายขึ้น และลดความอ่อนช้อยด้วยการตัดทอนรายละเอียดของกระบวนลายอย่างงานไม้หรืองานปูนปั้นลง รวมทั้งใช้เส้นตรงในการประดิษฐ์ลวดลายมากขึ้น⁶⁰ จุดเด่นในงานของพระพรหมพิจิตรคือการพัฒนาาระบบโครงสร้างและวัสดุให้สอดคล้องกับแนวคิดโลกสมัยใหม่ในช่วงเวลานั้น⁶¹ คือการผสมผสานความเรียบเก๋ที่ให้ความรู้สึกเข้มแข็ง ทรงพลังของงานช่างศิลปะและสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ กับคุณค่าความงามทางจังหวะ สัดส่วน และรายละเอียดของงานช่างไทยแบบจารีต โดยการพัฒนาแนวคิดด้านวัสดุที่มีในอดีตจากเครื่องไม้และงานก่ออิฐถือปูน มาเป็นงานเครื่องคอนกรีต⁶² ผสานกับระเบียบขององค์ประกอบทางศิลปะและสถาปัตยกรรมลงไปจนถึงลวดลายที่คงความเป็นไทยที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย (แบบ

จารีต) แต่กลับทำให้งานที่สร้างสรรค์มานั้นให้ความรู้สึกถึงความ “เข้มแข็งแบบเครื่องคอนกรีต” อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ดังตัวอย่างเช่น หอระฆังและเจดีย์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน, ประตูสวัสดิโสภณ, เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส⁶³ และแม้ว่าเสาหลักเมืองนครบาลจะมีรูปแบบลักษณะอย่างเครื่องคอนกรีต ซึ่งสามารถขึ้นแบบหล่อให้สมบูรณ์แข็งแรงตามลักษณะของสังฆะวัสดุคอนกรีต แต่กลับถูกกำหนดให้ใช้วัสดุเป็นไม้มงคลตามคติแนวคิดจารีตเดิมของสังคมไทย เหล่านี้ล้วนแสดงถึงการผสมผสานคติจารีตและแนวคิดสมัยใหม่อย่างชัดเจน

การส่งต่อแนวคิดสู่รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมหลักเมืองนครบาลฯ

หลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ซึ่งเป็นเสาหลักเมืองหลักแรกที่ไม่ได้ปักลงดิน หากแต่ตั้งบนพื้นคอนกรีตของอาคารศาลหลักเมือง และมีรูปทรงแปดเหลี่ยม โดยคงผสมผสานรูปลักษณะศิลปะไทย ชี้ให้เห็นถึงพลวัตการสืบต่อรูปแบบงานช่างศิลปะไทย ดังเห็นได้จากความนิยมสร้างเสาหลักเมืองเป็นเสาแปดเหลี่ยมมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น เสาหลักเมืองจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2519⁶⁴ ฯลฯ อีกทั้งยังพบการสร้างเสาหลักเมืองที่ไม่ได้ปักลงดินอีกหลายแห่งคือ หลักเมืองพัทลุง หลักเมืองเลย หลักเมืองสุรินทร์ ฯลฯ ทั้งนี้เราสามารถจินตนาการถึงผังเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ที่ “สมบูรณ์” ได้ โดยดูจากผังเมืองจังหวัดยะลา ที่มีหลักเมืองตั้งอยู่กลางวงเวียนในฐานะศูนย์กลางของจังหวัด ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2505 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี

รูปแบบเสาหลักเมืองของ
จังหวัดอุบลราชธานี
ที่มา: เปิดภาพเหตุการณ์
หาดูยาก ล้นเกล้า
3 พระองค์ เสด็จเปิด
ศาลหลักเมืองอุบลราชธานี,
เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม
2560, เข้าถึงได้จาก
<https://www.tnews.co.th/contents/402519>

รูปแบบผังเมืองยะลา
โดยมีหลักเมืองตั้งอยู่
ศูนย์กลางวงเวียน
แวดล้อมด้วยสถานที่สำคัญ
ของหน่วยงานราชการ
ระดับจังหวัด
ที่มา: เทศบาลนครยะลา,
เข้าถึงเมื่อ 30 พฤษภาคม
2560, เข้าถึงได้จาก
[http://paaktai.com/
hot_news/detail/23](http://paaktai.com/hot_news/detail/23)

บทสรุป

แม้ว่าจอมพล ป.พิบูลสงคราม จะดำเนินนโยบายทางการเมืองตามแบบชาตินิยมที่มีความเข้มข้นกว่าในช่วงต้นของการปกครองโดยคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างชาติหลังจากการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามมาเป็น “ไทย” เพื่อมุ่งหวังให้รัฐไทยมีความเป็นอารยะแบบใหม่ด้วยการเชื่อมต่อแนวคิดจารีตอันเป็นรากแก้วในระบบความเชื่อศรัทธาของสังคมไทยที่เคยมีอยู่เดิม กับแนวคิดสมัยใหม่ที่กลุ่มคณะราษฎรได้นำมาสื่อสารผ่านงานศิลปสถาปัตยกรรมต่อสาธารณชนตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา หลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์อันเป็นแนวคิดแสดงหมุดหมายของเมืองหลวงใหม่ยังแสดงให้เห็นร่องรอยแห่งการสร้างรัฐ “ไทยใหม่” ผ่านแผนการสร้างนครหลวงใหม่ภายใต้อุดมการณ์ “รัฐนิยม” ด้วยการรักษาคุณภาพของทั้งสองชั่วแนวคิดทางการเมืองการปกครอง อันได้แก่ กลุ่มอำนาจเก่าแบบจารีต และกลุ่มอำนาจใหม่ของคณะราษฎร โดยการผสมผสานสองแนวคิดจนเกิดเป็นแนวคิดใหม่ในสมัยของท่านผู้นำ

นอกจากนี้การกำหนดพิกัดของที่ตั้งหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ให้ตั้งอยู่กึ่งกลางสี่แยกเพื่อให้เป็นจุดหมายตา (Focal Point) ทั้งในระดับมุมมองปกติและมุมมองทางอากาศ ตลอดจนการผสมผสานสองลักษณะเด่นทางแนวคิด

ศิลปะที่ปรากฏในรูปแบบของเสาหลักเมืองนครบาลฯ เป็นแนวคิดที่ไม่เคยปรากฏ ในคติการตั้งหลักเมืองที่มีมาก่อนนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวล้วนแสดงให้เห็นถึง พัฒนาการแนวคิดที่เปลี่ยนไปจากช่วง 6 ปีแรกในการเป็นผู้นำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ยังคงสมบูรณ์ด้วยแนวคิด “ศิลปสถาปัตยกรรมสมัยใหม่” ตาม อุดมการณ์ของคณะราษฎร⁶⁵ จากนั้นได้มีการพัฒนาแนวคิดโดยผสมผสานให้ ศิลปกรรมมีภาพลักษณ์คงความเป็น “ไทย” ที่มีความทันสมัยและเข้มแข็ง ตามอุดมการณ์และแนวคิดนิยมของ “ท่านผู้นำ” ซึ่งมีความเฉพาะตนอย่าง ชัดเจน

ร่องรอยที่พบจากหลักฐาน ศิลปะ สถาปัตยกรรม และผังเมืองในช่วง เวลาแห่งความพยายามตั้งเมืองหลวงใหม่ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงเป็น ผลสรุปทางแนวคิด “ศิลปสถาปัตยกรรมหลักเมือง” ของช่วงเวลาดังกล่าว โดยเผยให้เห็นถึงแนวคิดของ “ท่านผู้นำ” ที่มีความสัมพันธ์ต่อรูปแบบการ สร้างหลักเมืองหลวงใหม่ผ่านการผสมผสานแนวคิดจารีตและแนวคิดสมัยใหม่ ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านแนวคิดทางการเมืองการปกครองจาก “สยามใหม่” (ก่อน พ.ศ. 2475) มาเป็น “ไทยใหม่” ด้วยการตั้งเสาหลักเมือง นครบาลฯ ให้เป็นหมุดหมายแรกของเมืองหลวงแห่งใหม่ผ่านรูปแบบศิลปะของ เสาหลักเมือง ตลอดจนการกำหนดผังเมืองโดยให้หลักเมืองเป็นจุดศูนย์กลาง เมือง ณ จุดตัดของถนนสายหลักกลางวงเวียน แม้ว่าหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ จะไม่ประสบความสำเร็จในการก่อสร้างตามโครงการย้ายเมืองหลวงฯ อย่างเป็นทางการ ทั้งรูปธรรมทั้งหมด ทว่าแนวคิดและรูปแบบ “ศิลปสถาปัตยกรรมและผังเมือง” ของหลักเมืองนครบาลฯ ยังคงเป็นประจักษ์หลักฐานสำคัญที่หลงเหลืออยู่

เชิงอรรถ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง

“หลักเมือง: พัฒนาการคติ แนวคิด สู่งานศิลปะและสถาปัตยกรรม (City Pillar: the Development of Concepts to Art & Architecture)” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

¹ กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและจัดสร้างพานรัฐธรรมนูญชุดนี้สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงประเทศปี 2475 โดยคำสั่งของรัฐบาลคณะราษฎรแล้วส่งไปให้ทุกจังหวัดของไทยในช่วงเวลาประมาณ 2478-2482 เช่น อนุสาวรีย์เทิดรัฐธรรมนุญ จ.มหาสารคาม พ.ศ. 2477, อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ จ.สุรินทร์ พ.ศ. 2479, อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ จ.ร้อยเอ็ด พ.ศ. 2479 ฯลฯ.

² จิรพร วิทยศักดิ์พันธุ์, “นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม,” ใน **บันทึกการสนทนา จอมพล ป.พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), 243-251.

³ เรื่องเดียวกัน, (27).

⁴ กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2525), 2.

⁵ สวรรค์ ตั้งตรงสิทธิกุล, “การสร้าง หลักชัย แกนเมืองเมื่อแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** 36, 6 (เมษายน 2558): 102-119.

⁶ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546), 97

⁷ ศานติ ภักดีคำ, **เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สมุนายก แม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการในสงครามอานามสยามยุทธ** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2560), 173-174.

⁸ เนื่องจากที่ตั้งของหลักเมืองกรุงเทพฯ อยู่บริเวณพื้นดินที่ถูกโอบโค้งกลางค้ำน้ำเจ้าพระยา โดยมีการกระจายองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมืองไปตามพื้นที่ต่าง ๆ รายรอบที่ตั้งของหลักเมืองอย่างมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือในบริเวณพื้นที่ที่มีความสำคัญมากที่สุดจะอยู่ใกล้กับหลักเมือง ดังเช่น

กลุ่มองค์ประกอบของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งรวมถึงวัดพระแก้วด้วย,” สวรรค์ ตั้งตรงสิทธิกุล, “การสร้าง หลักชัยแกนเมือง เมื่อแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** 36, 6 (เมษายน 2558): 102-119.

⁹ คือนิยามสำคัญหนึ่งของแนวคิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่สถาปนิกผู้ให้คำนิยามคือ “Louis Sullivan” ผู้มีความเชื่อในแนวคิดดังกล่าว.

¹⁰ คือนิยามสำคัญหนึ่งของแนวคิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่สถาปนิกผู้ให้คำนิยามคือ “Mies Van der Rohe” ผู้มีความเชื่อในแนวคิดดังกล่าว.

¹¹ แม้ว่ากระแสวิคิดแห่งยุค “สมัยใหม่” จะเริ่มเกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่สมัยแผ่นดินรัชกาลที่ 4 ทว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถือได้ว่าเป็นอย่างค่อยเป็นค่อยไปในสยาม นอกจากนี้แนวคิดสมัยใหม่ก็มีรายละเอียดปลีกย่อยในแต่ละภูมิภาคของประเทศในโลกตะวันตกที่แตกต่างกัน ทำให้แนวคิด “สมัยใหม่” มีรายละเอียดทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน จนเกิดเป็นรูปแบบ (Styles) ปลีกย่อยอีกมากมาย เช่น Art Deco, Neo-Plastic, International Style ฯลฯ

¹² ชาตรี ประทีปนทการ, **ศิลปะ สถาปัตยกรรม**

คณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองเชิงอุดมการณ์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 118-163. ตามทรรศนะของผู้เขียน “ศิลปะคณะราษฎร” ในช่วงสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ควรจะมีคำจำกัดความว่า “ศิลปะแบบไทยใหม่” เนื่องจากมีความจำเพาะและเกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการเปลี่ยนชื่อประเทศมาเป็น “ไทย” จากนั้นมีการปรับลดตัวอักษรไทยเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการสื่อสาร รวมถึงการสร้างสิ่งพิมพ์ของรัฐภายใต้ชื่อว่า “ไทยใหม่” ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแสดงออกถึงความพยายามสร้างภาพลักษณ์ความเป็น “ไทย” ที่มีความ “ทันสมัย (ใหม่)” อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งรวมถึงภาพลักษณ์อันเกิดจากแนวคิดและรูปแบบของหลักเมืองนครบาลฯ ด้วยเช่นกัน.

¹³ พรพรรณ เกิดผล, “การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2535” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 158.

¹⁴ “เรื่องรื้อหลักเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์ (พ.ศ. 2498),” เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท.0201.2.1/80, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 166.

¹⁵ หลักเมืองเพชรบูรณ์เป็นแห่งหินศิลาจารึก ตั้งอยู่ที่ อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ จึงมีความหมายเป็นหลักเมืองประจำจังหวัดเพื่อแสดงหลักฐานถึงความเก่าแก่ ความมีอารยะตามแนวคิดจารีตที่มีมาก่อนนี้ ต่างจากหลักเมืองนครบาลที่ถูกกำหนดให้เป็นหมุดหมายเมืองหลวงใหม่ โดยมีแนวคิดการออกแบบมาจากแนวคิดสมัยใหม่ เช่น การกำหนดแผนที่ตั้งหลักเมืองให้อยู่จุดตัดถนนสายหลักกลางเมืองเพื่อเชื่อมภาคกลางกับภาคเหนือ ภาคอีสาน ฯลฯ

¹⁶ พรเลิศ พันธุ์วัฒนา “โครงการย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปเพชรบูรณ์ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), 32.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 33.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 38

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

²¹ ตามเหตุผลในเอกสารการย้ายเมืองหลวงเพื่อหลีกเลี่ยงการโจมตีจากคู่สงครามมหาเอเชียบูรพา คือ กองทัพญี่ปุ่น และกองทัพสัมพันธมิตร ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน.

²² เรื่องเดียวกัน 59-60.

²³ เรื่องเดียวกัน, 61.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 62.

²⁵ ถนนทั้ง 3 สายที่ตัดกันทำให้เกิดจุดศูนย์กลางเป็นวงเวียน เป็นผลให้ถนนดังกล่าวมีสภาพเป็นถนน 6 สาย โดยมีจุดเชื่อมถึงกันที่กลางวงเวียนดังกล่าว.

²⁶ กรุงเทพมหานคร, สำนักการโยธา. **จดหมายเหตุเล่าเรื่องอนุสาวรีย์เมืองบางกอก.** (กรุงเทพฯ: สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, 2559), 81-85.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 82.

²⁸ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี และคนอื่น ๆ, **องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์** (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), 270-271.

²⁹ A. E. J Morris, **History of Urban Form: Before the Industrial Revolutions**, 3rd ed (New York: Longman Scientific & Technical, 1994), 186.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 211-213.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 200-201.

³² เรื่องเดียวกัน, 352.

³³ เรื่องเดียวกัน.

³⁴ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์), **กรุงเทพฯเมื่อวานนี้**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2545), 127.

³⁵ ธรรมนูญนิตย์ คะเชนทร์, “การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2487): ลพบุรี, สระบุรีและเพชรบูรณ์” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2558), 168.

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

³⁷ ปันรสี รักษา และ สมชาติ จึงสิริอารักษ์, “สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในเมืองลพบุรี,” **หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรมการออกแบบ และสภาพแวดล้อม** 32 (มกราคม-ธันวาคม 2560): A-73.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, A-85.

³⁹ ต้าราโบราณที่ว่าด้วยการผังหลักเมืองในสังคมไทยนั้นมีตำราสำคัญ 2 เล่มที่เกี่ยวกับการตั้งหลักเมืองคือ ตำราผังหลักเมืองและตำราพระราชพิธีนครถาน ตำราทั้ง 2 เล่มนี้กล่าวถึงขั้นตอนในการประกอบพิธีตั้งแต่การจัดเตรียมโรงพิธี, ขนาดของเสาหลักเมือง, การขุดหลุม, สิ่งของที่จะใช้ในการประกอบพิธี และขั้นตอนการประกอบพิธีทั้งแบบพุทธและพราหมณ์ รวมถึงบทบาทหน้าที่ของผู้ดำเนินการโดยละเอียด ดูเพิ่มเติมใน ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, **พระหลักเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2525).

⁴⁰ อนันต์ พิบูลสงคราม, **จอมพล ป. พิบูลสงคราม**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ตระกูลพิบูลสงคราม, 2540), 350.

⁴¹ หลักเมืองกรุงเทพฯ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวังหลวง

⁴² ดูเพิ่มเติมใน สวรรค์ ตั้งตรงสิทธิกุล, “การสร้าง หลักชัย แกนเมือง เมื่อแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** 36, 6 (เมษายน 2558): 102-119.

⁴³ เป็นที่น่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์ของที่ตั้งหลักเมืองกับวังหลวงยังคงถูกกำหนดให้มีตำแหน่งที่ตั้งที่เอื้อกันดังเช่นหลักเมืองกรุงเทพ และรูปแบบการวางผังของหลักเมืองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองในหลาย ๆ เมืองก็มักตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เอื้อกันแทบทั้งสิ้น

⁴⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้นิยามเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ไว้ว่า อนุสาวรีย์ ตามความหมายของคำว่า monument เป็นเครื่องมือของรัฐในอันที่จะสร้างเอกภาพทางประวัติศาสตร์ ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยรัฐ ทั้งที่เป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติ ซึ่งวิธีการที่รัฐจะทำให้คนยึดถือประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นได้ก็โดยอาศัยระบบการศึกษามวลชน การสื่อสารมวลชน พิธีกรรม และอนุสาวรีย์ ซึ่งเป็นการเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรม เข้าถึงได้ง่าย เราอารมณ์ได้ดี ดูเพิ่มเติมใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สงครามอนุสาวรีย์กับรัฐไทย,” ใน **ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), 94.

⁴⁵ ดูเพิ่มเติมใน จุฑามาศ ประมูลมาก, “มูลเหตุแห่งการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช: ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และพลังจากท้องถิ่น,” **วารสารธรรมศาสตร์** 27, 2 (มิถุนายน 2549): 112-139.

⁴⁶ ซึ่งมักอยู่ด้านหน้าอาคาร มาสู่การมาเป็นจัตุรัสกลางเมืองที่ตั้งอยู่กลางแยกสำคัญกลางเมือง ดังตัวอย่างการใช้ลานที่มีแท่งหินขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่หน้าอาคาร จนมาถึงการใช้ลานที่มีแท่งหินขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่กลางใจเมือง ฯลฯ

⁴⁷ ชาตรี ประกิตนันทการ, **ศิลปะ สถาปัตยกรรม คณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองเชิงอุดมการณ์** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 79-89

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 176-216.

⁴⁹ หากวิเคราะห์ในเชิงสถาปัตยกรรมที่มีต่อรูปแบบผังของวงเวียนจะพบว่า พิกัดของหลักเมืองนครบาลที่ตั้งอยู่บนกลางวงเวียนเปรียบเหมือนศูนย์กลางของสภาพแวดล้อมในบริเวณดังกล่าว ทำให้เป็นจุดหมายตา (land mark)

และจุดพิกัดทางสายตา (focal point) ของบริเวณนั้นไปโดยปริยาย.

⁵⁰ ความละเอียดอ่อนข้อย ฯลฯ ในสัญลักษณ์ทางวิจิตรศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นที่รับรู้และเข้าใจโดยทั่วไปในเวลานั้น คือความละมุน พริ้วไหวตามลักษณะของแนวคิดแบบจารีต ในขณะที่ความเข้มแข็ง หนักแน่น ฉับไว ฯลฯ คือความทันสมัย (ใหม่).

⁵¹ เช่น การสั่งให้มีวัดพระแก้ว วังหลวง สนามหลวง รวมถึงศาลหลักเมือง ฯลฯ.

⁵² คงเป็นเหตุผลสำคัญหนึ่ง เพื่อสร้างความต่างของภาพลักษณ์ระหว่างเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ กับเสาหลักเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ โดยที่เสาหลักเมืองกรุงเทพฯ ให้ความรู้สึกโดยรวมถึงความละเอียด ละมุน และประณีต ซึ่งมักเกิดจากการใช้เส้นโค้ง.

⁵³ สมชาติ จึงสิริอารักษ์, “ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร,” **หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม** 17 (กันยายน 2543-สิงหาคม 2544): 19-20.

⁵⁴ เช่น เส้นตั้ง เส้นนอน เส้นเฉียง สลับพื้นปลา ฯลฯ เพื่อก่อให้เกิดเส้นกรอบต่าง ๆ ที่เป็นจังหวะต่อเนื่อง (Rhythm) ภายใต้ความรู้สึกถึงความเข้มแข็ง.

⁵⁵ ชาตรี ประกิตนันทการ, **ศิลปะ สถาปัตยกรรม คณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองเชิงอุดมการณ์**, 118-158.

⁵⁶ จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 และครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2491-2500.

⁵⁷ แนวคิดด้วยเทคนิคการก่อสร้างดังกล่าว มีความเชื่อมโยงกับเทคนิคการก่อสร้างประติมากรรมแท่งเทียนที่ตั้งอยู่กลางวงเวียนศรีสุริโยทัย (วงเวียนสระแก้ว) กลางอำเภอเมืองของจังหวัดลพบุรี ซึ่งมีเทคนิคการสร้างแต่ละส่วนมาเชื่อมต่อกัน (ด้วยเทคนิคสมัยใหม่ในเวลานั้น) เป็น**ทรงแท่งแปดเหลี่ยมตั้งตรง**เช่นเดียวกัน นอกจากนี้รูปแบบของผังวงเวียนกลางเมืองลพบุรีก็ควรมีความเชื่อมโยงกับรูปแบบผังเมืองนครบาลเพชรบูรณ์ เนื่องจากที่ตั้งของหลักเมืองนครบาลฯ มีรูปแบบเป็นวงเวียนใหญ่กลางเมืองและถูกสร้างโดยท่านผู้นำเช่นกัน

⁵⁸ ความสำคัญตามคติของเสาไม้หลักเมือง มืองค์ประกอบของแผ่นศิลาอาถรรพ์ และส่วนของเสาตั้งแต่ผิวดินลงไป ฯลฯ ซึ่งไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญเพื่อให้เสาเป็นหลักที่มีความเสถียรและมั่นคงแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับผืนแผ่นดินของสถานที่ตั้งหลักเมืองอันมีพระแม่ธรณีสถิตอยู่ซึ่งมีความจำเป็นต้องรองรับและโอบอุ้มเสาหลักเมืองให้เป็นหนึ่งเดียว

⁵⁹ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่น ๆ, **พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต** (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536), 91-92.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์, “จิตวิญญาณแบบไทยสมัยใหม่: ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร,” **เมืองโบราณ** 27, 1 (มกราคม-มีนาคม 2544): 113-121

⁶² ความหมายของเครื่องคอนกรีตยังหมายรวมถึงการทำพิมพ์แม่แบบเพื่อใส่โครงเหล็กและหล่อด้วยปูนซีเมนต์ทำให้สามารถผลิตได้จำนวนมากในลักษณะถอดประกอบได้ (Modular) แนวคิดดังกล่าวคงจะมีความสัมพันธ์กับแนวคิดการแยกชุดของเสาหลักเมืองนครบาลออกจากชุดฐานรากซึ่งเคยเป็นรากเสามาก่อน

⁶³ สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์, “ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร,” **หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม** 17 (กันยายน 2543-สิงหาคม 2544): 19.

⁶⁴ ซึ่งมีการวางศิลาฤกษ์ พ.ศ. 2515 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (พระราชอิสริยยศในขณะนั้น) เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดศาลหลักเมือง.

⁶⁵ ชาตรี ประภิตนทการ, **ศิลปะ สถาปัตยกรรม คณะราษฎร: สัญลักษณ์ทางการเมืองเชิงอุดมการณ์** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 79-89.

Bibliography

Anan Phibunsongkhram. **chōmphon Por phibun̄songkhram̄** [Field Marshal P. Phibunsongkhram]. 2nd ed. Bangkok: Lineage of Phibunsongkhram, 1997.

Anek Navikamul. **singphim Sayām** [Siam Publications]. Bangkok: River Books. 1999.

Bureau of Bangkok. The Office of Civil Affairs. **chōtmāihēt ‘ong ‘anusāwari mūāng bāng kōk** [The Archives Stories of the Monument of Bangkok City]. Bangkok: The Office of Civil Affairs, Bureau of Bangkok, 2016.

“Celebration of the Constitution of 1946, 1945, 1994 and 1943.” Ministry of Education’s documents. Sor. Tor. 0701.23.2/42. National Archives of Thailand.

Chanthit Krasaesin. **phra lakmūāng** [Phra Lak Muang]. 4th ed. Bangkok: The War Veterans Organization of Thailand under Royal Patronage of His Majesty the King, 1982.

Chatri Prakitnonthakan. **kānmūāng læ sangkhom nai sinlapa sathāpattayakam Sayām samai Thai prayuk chātṅiyom** [Politics and Society in the Art of Siamese Architecture, Thai Era, Applied Nationalism]. Bangkok: Matichon, 2005.

_____. **sinlapa sathāpattayakam khana rātsadōn: sanyalak thāngkān mūāng chōēng ‘udomkān** [Art and Architecture of People’s Party: Ideological Political Symbols]. Bangkok: Matichon, 2009.

- Chiraphon Wittayasakphan. “nayo^obaⁱ watthanatham kho^ong cho^omphon Por phibu^onsongkhra^om [Cultural Policy of Field Marshal P. Pibulsongkram].” In **banthuk ka^on sonthana^o cho^omphon Por phibu^onsongkhra^om kap ka^onmu^oang Thai samai mai [Record Conversation Field Marshal P. Pibulsongkram and Modern Thai Politics]**, 243-251. 2nd ed. Bangkok: Foundation for Social Sciences and Humanities Textbook Project, 2001.
- Churairat Laksanasiri. “ka^on prapprung ‘akso^on lae ‘akkharawithi Thai samai cho^omphon Por phibu^onsongkhra^om [Improving the Thai Alphabet and Orthography in the Field of Field Marshal P. Pibul songkram].” **Literature Journal, Silpakorn University**, no. 20 (June 1997-May 1998): 5–21.
- Damrong Rachanuphap, H.R.H. Prince, Krom Phraya. **phrarat^ochaphongsawada^on krung Rattanakosin ratchaka^on thi so^ong [The Royal Chronicles of Rattanakosin, Reign of King Rama II]**. 9th ed. Bangkok: Fine Arts Department, 2003.
- “Establishment of a Statue in the Constitution Celebration December 21, 1948.” Ministry of Education’s documents 0701.23.2/43. Sor. Tor. National Archives of Thailand.
- Fine Arts Department. **cho^otma^oi^oh^ot ka^on ‘anurak krung Rattanakosin [Rattanakosin Conservation Archives]**. Bangkok: Fine Arts Department, 1982.
- Juthamas Pramoolmak. “mu^onh^oet ha^ong ka^onsa^ong phra^obo^oromra^ocha^onusa^oowari^o somdet phra^ochaota^oksinmahara^ot: kho^othetching tha^ong prawattisa^ot lae phalang cha^ok tho^ongthin [The Cause of the Creation of the King Taksin Monument: Historical Facts and Local Power.]” **Thammasat Journal** 27, 2 (June 2006): 112–139.
- Morris, A. E. J. **History of Urban Form: Before the Industrial Revolutions**, 3rd ed. New York: Longman Scientific & Technical, 1994.
- Nangnoi Saksi and others. **‘ongprakop tha^ong ka^oiyaphap krung Rattanakosin [Physical Elements of Rattanakosin]**. Bangkok: Chulalongkorn University, 1991.
- Nattanit Kachen. “ka^on ‘o^okbap phangmu^oang samai cho^omphon Por phibu^onsongkhra^om (Pho^o.So^o. 2475-2487: lop buri^o, sa buri^o lae phet bu^on [Urban Planning Design During Field Marshal Pibulsongkham Period (1932-1944 C.E.): Case Studies of Lopburi, Saraburi and Petchabun.]” Master Thesis, Silpakorn University, 2015.
- Nithi laewsriwong. “songkhra^om ‘anusawari^o kap rat Thai [Monument war with the Thai state].” In **cha^ot Thai, mu^oang Thai, baeprian lae ‘anusawari^o [Thai nationals, Thailand, Textbooks and Monuments]**, 89-124. Bangkok: Matichon, 1995.
- _____. “rabop somburanayasisithirat Thai [Thai Absolute Monarchy].” **Silapa Wattanatham** 15 (3 January 1994): 110-114.

- Panarsaree Raksa and Somchart Chungsirarak. “sathāpattayakam samai mai nai mūāng lop burī [Modern Architecture in The City of Lopburi].” **Najua: Architecture, Design and Built Environment** 32 (January-December 2017): A69-A87.
- Phiboon Hathakitkosol. “‘anusāwārī Thai: kānsuksā nai chōēng kānmūāng [Thailand Monument: A Study in the Politics].” Master Thesis, Chulalongkorn University, 1984.
- Phrom Pichit, Phra. **phut sinlapa sathāpat tayakam phāk ton [Buddhist Art, Architecture]**. Bangkok: Tha Prachan printing, 1952.
- Pornlert Phantwattana. “khrōngkān yāi mūāngluāng chāk Krung Thēp pai phetbuān khōng ratthabān chōmphon Por phibūnsongkhrām [The Project to Move the Capital from Bangkok to Phetchabun, the Government of Field Marshal P. Pibulsongkram].” Master Thesis, Silpakorn University, 1978.
- Pornphan Kerdphol. “kān plīanplāēng khati khwām chūā rūāng saolakmūāng samai Rattanakosin tangtāē Phō.Sō. 2325-2535 [The Change of Beliefs in the City pillars in Rattanakosin period during 1782 to 1992].” Master Thesis, Thammasat University, 1999.
- Prateep Malakul, M.L. **sathāpattayakam samai mai [Modern Architecture]**. 2nd ed. [Bangkok]: Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, 1986.
- Pusdee Thiptus. **sathāpanik Sayām phūnthān botbāt phonngān læ nāōkhīt (Phō.Sō. 2475-2537 [Siam Architects, Basic, Roles, Works and Concepts (1932–1944)]**. Bangkok: Association of Siamese Architects, 1994.
- Wimol Tangcharoen. **sinlapa samai mai nai prathēt Thai [Modern Art in Thailand]**. Bangkok: Odean Store, 1991.
- Wimolsit Horrayangkura and others. **phattha nākān nāō khwāmkhīt læ rūpbāēp khōng ngān sathāpattayakam ‘adīt patchuban læ ‘anākhōt [Development of Concepts and Styles of Architecture, Past, Present and Future]**. Bangkok: The Association of Siamese Architects under Royal Patronage, 1993.
- Santi Leksukhum. **khōmūn kap mummōng : sinlapa Rattanakosin [Information and Perspective: Rattanakosin Art]**. Bangkok: Muang Boran Printing, 2005.
- Santi Pakdeekham, **chāophrayā pdinthōndēchā (singha singha sēnī) samuhanāyok mēthap yai phūsamret rāchakān nai songkhrām ‘ānām Sayām yut [Chao Phraya Bodindecha (Sing Singhaseni), Grand Commander, Regent in the War of Arnamsiamyuth]**. Bangkok: Matichon, 2017.
- Saran Thongpan. “sinlapakam hāēng khana rāt kān prakuāt pranīt sinlapakam nai ngān chaloēng ratthammanūn Phō.Sō. 2480 [Fine Arts of the People’s Party. Fine Art Contest in the Celebration of the Constitution c.1937].” **Muang Boran Journal** 18 (1 January-March 1992): 99-108.

- Sawan Tangtrongsittikul. “kānsāng lakchai kǎn mūāng mūā rǎk sathāpanākrung Rattanakosin ‘in ‘ayoṭhaya [The Creation of the Lak-Chai Kaen-Muang at the Beginning of Rattanakosin Inn Ayothaya.” *Silapawattantham* 36, 6 (6 April 2015): 102–118
- Somchat Chungsiriarak. “čhit winyān bǎp Thai samai mai: phonngān sathāpattayakam bǎp Modernism khōng phra phrom Phičhit [Modern Thai Spirit: Modernism Architecture of Phra Phrom Phichit].” *Muang Boran Journal* 27, 1 (January-March 2001): 113 - 121.
- _____. “phonngān sathāpattayakam bǎp Modernism khōng phra phrom Phičhit,” [Architectural Modernism of Phra Phrombhichitr].” *Najua: Architecture, Design and Built Environment* 17 (September 2000-August 2001): 19-28.
- Somjai Nimlek. “sātrāčhān phra phrom Phičhit kap ngān khōnkrit nai sathāpattayakam Thai [Professor Phra Phrom Phichit with concrete work in Thai Architecture].” In *The History and Important Works of Phra Phrom Phichit*, 35-40. Bangkok: Sirimitr Printing, 1990.
- Suthachai Yimprasert. *phān ching chāt Thai [The Pillage Thai National Plan]*. Bangkok: Samaphan, 1991.
- Suthee Kunawichayanon. *čhāk Sayām kao sū Thai mai : wādūai khwām phlik phan khōng sinlapa čhāk praphēnī kao sūtai mai læ rūāmsamai [From the Old Siam to the New Thai : the Turning of Art from Old Traditions to Modern and Contemporary]*. Bangkok: Art Gallery, Silpakorn University, 2002.
- Thewa Pinimmit, Phra. *samut tamra lāi Thai [Thai Art Textbook]*. Bangkok: Nakornkhasem Bookstore, 1974.
- Tongchai Likitpornasawan, ed. *samut phāp thīeo thī tāng tāng [Various Travel Scrapbooks]*. Bangkok: The Original Press, 2015.
- Wichit Mattra, Khun (Sanga Kanchanakphan). *Krung Thēp mūā wān nī [Bangkok Yesterday]*. 4th ed. Bangkok: Sarakadee, 2002.
- Wisarn Kositanont. *nakhōnbān phet būn Phō.Sō. 2486-2487 [Nakornban Phetchabun c. 1943– 1944]*. Accessed May 20, 2016. Available from https://www.facebook.com/wisonk/media_set?set=a.10151920894682168.1073741862.613647167&type=3